

Jaume de Puig i Oliver

**CLERGUES, MONJOS I FRARES A
GIRONA FINS AL FINAL DE L'EDAT
MITJANA: UNA PANORÀMICA**

El clergat gironí es confon amb la penetració del cristianisme a la ciutat. Després vindrien els monjos i en acabat els frares. Els monjos són consubstancials al naixement de Catalunya, perquè el sistema carolingi es basava en un equilibri ideal de poders: el comtal, l'episcopal i l'abadal: comtats, bisbats i abadies. Els monjos es van regir a la Catalunya naixent per la regla de sant Benet.

El feudalisme és el resultat de confondre i barrejar propietat i poder. Durant tota l'alta edat mitjana, esglésies i monestirs eren de qui els fundava i els beneficiaris de la fundació passaven automàticament a ésser vassalls del fundador. Els bisbats, les esglésies i els monestirs eren de propietat i el propietari en feia el que volia: l'emperador nomenava i confirmava els bisbes, el senyor atorgava les capellanies, les famílies fundadores controlaven les abadies. Esglésies, monestirs i bisbats es compraven, venien i llogaven; fins i tot a voltes eren conquerits per la força.

Després de la invasió dels alarbs no es coneix cap titular de la mitra gironina fins a l'entrada dels carolingis (785). En un principi, el clergat de la catedral no administrava les seves possessions separatament del bisbe. La ciutat va veure néixer al burg de Sant Feliu el monestir de Sant Pere de Galligants per iniciativa del comte Sunyer (911-947) en un moment que no es pot precisar, anterior en tot cas a l'any 947. Els comtes Borrell II i Ermessenda van fundar a Sant Daniel el monestir femení homònim (1020).

Durant l'època carolíngia (s. IX-X) i comtal (s. XI-1137), a Girona només hi havia una parròquia, Sant Feliu, i abastava un territori suburbà força extens, seguint la pauta en vigor fins al segle XIII: no hi havia gaires parròquies

i eren més aviat grans. La importància cívico-religiosa que es donava aleshores a la consagració de les esglésies parroquials i a la dotació de parròquies noves pot indicar que a la diòcesi encara hi subsistia una part de població rural pagana o molt superficialment cristianitzada. Indica també l'expansió i organització del fisc (delmes i primícies).

El clergat era tan abundant com ignorant: només un 1% dels clergues tenia instrucció superior. La major partida no tenia càrregues pastorals: servien com a capellans dels seus senyors, eren beneficiats en les esglésies pròpies de senyoriu o cantaven els oficis a les catedrals. A tot estirar, si eren preveres, havien de dir missa alguns dies l'any, segons estipulava el tracte que feien amb el senyor o les condicions imposades a la col·lació del benefici. Poble fidel i clergat tenien, doncs, molt poca formació. D'altra banda, un clergat amb poca feina, de missa i olla, tenia sovint un capteniment poc exemplar i degradant. La necessitat de la seva reforma era evident. El que passava en el món del clergat secular es repetia en el monacal. Les abadies eren governades per abats imposats per una senyoria o altra, sense cap més consideració que el gaudi de les rendes. Només així s'explica el cas de les monges folles de Sant Joan de les Abadesses, acusades de disbauxa sexual i parricidi, finalment expulsades i castigades.

Havent tocat fons, la reforma va començar a Cluny, abadia fundada pel comte Guillem d'Aquitània el 910. Aquell monestir no era sotmès a cap senyoria temporal ni espiritual, llevat de la del papa. El programa de Cluny va consistir a emancipar l'Església del poder dels senyors temporals. El programa era revolucionari, perquè fins i

tot el papat havia caigut en mans dels senyors temporals: comtes de Túsculum, grans famílies romanes, emperadors germànics, que feien i desfeien papes i antipapes al seu gust. Cluny volia que els monjos fossin monjos i res més, que visquessin segons la Regla, amb seriositat i disciplina. Cluny va fundar monestirs nous, d'altres se li van agregar, d'altres encara es reformaven segons les pràctiques clunia-cenques. El moviment apuntava a una Església reformada, sense intromissions temporals, independent i neta, atenta a les necessitats dels fidels. Essent una reforma nascuda en un monestir i pensada per monjos, la recepta s'aplicà al clergat secular en sentit monàstic: el clergat també havia de dur una vida cenobítica. D'aquesta manera va sorgir el moviment canonical.

A la diòcesi gironina van néixer amb immunitat i subjecció directa a la Santa Seu el monestir benedictí de Sant Pere i la canònica de Santa Maria, tots dos de Besalú.

Com el comte fundador de Cluny, els comtes de Besalú foren els líders locals de la reforma que hom ha anomenat «de les investidures», és a dir la independització de l'Església i la seva acció de tota contaminació temporal. La lluita fou llarga i plena d'episodis dramàtics, perquè el papat s'hi va comprometre i va topar aviat amb els interessos dels grans poderosos. La reforma va tenir adversaris declarats i molta resistència passiva, per això fou lenta. Però la major part de la cristiandat s'hi va anar posant a favor, això explica que al capdavant la reforma triomfés, amb variables locals. Al capdamunt de l'Església es va arribar al resultat de definir canònicament com s'havia de fer una elecció papal perquè fos vàlida, apartant del procés

electoral qualsevol influència no eclesiàstica. El poble fidel va beneficiar-se de la transformació de la vida monacal i clerical.

Cluny havia esdevingut amb el temps una gran federació d'abadies i priorats, entre els fundats de nou i els agregats. Però Cluny s'havia concentrat en la pregària, sobretot a favor dels difunts, i havia descurat el segon pol de la vida benedictina, el treball. Aleshores, en el punt més alt del moviment reformista, sorgiren noves federacions de monestirs que buscaven l'equilibri entre l'ora i el labora, tornant a l'esperit primigeni de la regla benedictina. Foren anomenades «congregacions». Una d'aquestes congregacions va ser el monestir de Cuixà, on l'espiritualitat cluniacenca va entrar en temps de l'abat Garí (964-996), el qual va federar sota el seu mandat les abadies de Lezat, Mas-Granier, Sant Hilari de Carcassona i Alet, al mateix temps que uns monjos de Cuixà fundaven l'abadia de San Michele della Chiusa, prop de Torí. Mort Garí, l'abat Oliba (1008-1046) reinicià la revifalla: dirigia Sant Martí del Canigó (1009→), enviava monjos de Cuixà o de Ripoll a Santa Cecília de Montserrat, a Sant Sadurní de Tavèrnoles, a Sant Feliu de Guíxols, a Sant Pere de la Portella, va erigir el priorat de Montserrat, va fundar Sant Miquel de Fluvià (1045), i, si ens limitem al bisbat de Girona, mantenia relacions fluides amb els abats de Sant Pere de Roda, Sant Pere de Besalú, Banyoles i Camprodon. Però la congregació no va madurar fins a tenir estatuts propis i, mort Oliba, va perdre pes, de manera que quan les autoritats civils reformistes pensaren en la conveniència que els monestirs catalans visquessin en la forma estandarditzada de

la congregació, la majoria dels monestirs foren agregats a congregacions ultrapirinenques: Moissac (Sant Pere de Camprodon, Sant Pau de Fenollet, Santa Maria d'Arles), Sant Víctor de Marsella (Ripoll, Sant Pere de Besalú, Sant Esteve de Banyoles, Sant Joan les Fonts, Sant Joan de les Abadesses, Sant Miquel de Cuixà, Sant Martí del Canigó), la Grassa (Riudaura, Palera, Sant Andreu de Sureda, Sant Martí del Canigó, Sant Pere de Galligants, Sant Feliu de Guíxols) i San Michele della Chiusa (Santa Maria de Cervià i Sant Miquel de Cruïlles). Els artífexs d'aquestes unions foren els nobles i senyors favorables a la reforma i, naturalment, el papat.

A part de buscar un equilibri profitós en la vida monacal, la reforma impulsà el treball intel·lectual i espiritual del monjos, els quals es van convertir en els mestres dels segles XI-XII, i llurs idees i espiritualitat van impregnar la vida cristiana. A més, van imposar un fre a les violències del feudalisme triomfant gràcies al moviment de pau i treva de Déu, iniciat per Oliba a Toluges (1027), decisiu a Catalunya, perquè fou el bressol de les futures Corts i del parlamentarisme medieval de la Corona d'Aragó.

A redós de la reforma preconitzada per Cluny, el mon clerical també va sofrir una transformació.

Si tant en la dimensió material com en l'espiritual el monjo depenia de l'abat, el clergue depenia del bisbe. Per saber quelcom de la vida clerical anterior a la invasió sarraïna, cal escrutar les disposicions dels concilis toledans. En aquell moment la composició interna de la diòcesi de Girona devia ésser molt poc uniforme i era incontestablement més petita, car existia encara el bisbat d'Empúries.

Les disposicions toledanes preveien que bisbe i clergues havien de viure en comú. Hi havia clergues independents –en l'aspecte econòmic– del bisbe. Els altres es dividien en tres categories: els que tenien béns propis, els que cedi- en llurs béns a l'església i els qui no tenien res i vivien de rendes eclesiàstiques.

Després de l'entrada a Catalunya dels francs, les anti- gues comunitats de clergues entorn del bisbe foren regu- lades en el decret *De institutione canonicorum*, promulgat a Aquisgrà per Lluís el Piadós el 817. Aquest cèlebre de- cret, la regla aquisgranesa, era un farcit de textos patrí- tics, mancat de cohesió interna, i es va anar modificant amb el pas del temps, la qual cosa vol dir que s'adaptava a les circumstàncies. La documentació eclesiàstica gironina demostra que van subsistir les habituds toledanes: vida en comú reduïda al mínim, possessió de béns personals, pre- carietat de mitjans, que es compensava confiscant rendes de basíliques veïnes de la ciutat. A més de delatar l'origen social divers de l'estament clerical, la documentació tam- bé demostra que la vida comuna del clergat secular era destorbada pel sistema feudal de l'església pròpia.

El moviment reformista canonical va néixer paral- lelament al monacal de Cluny. I, com el moviment de Cluny, va tenir un referent: la comunitat canonical de Sant Ruf, fundada el 1039 en un suburbi d'Avinyó. Aquests clergues regulars van elaborar estatuts i normes a partir de textos agustinians, que al capdavall foren el pern d'una re- forma eclesiàstica general, consagrada en el concili romà del 1059, celebrat pel papa Nicolau II. En virtut de les dis- posicions d'aquell concili, confirmades el 1063 per Ale-

xandre II, es donava forma a la vida canonical del clergat, no únicament en les esglésies episcopals (catedrals), sinó àdhuc en aquelles esglésies diocesanes d'una certa entitat que disposaven dels mitjans necessaris per organitzar-se i per irradiar sobre esglésies menors (parròquies) de llur proximitat, seguint, ara només en l'aspecte espiritual, el model d'església pròpia.

Les idees reformistes romanes esclaten a Catalunya en els concilis de Girona (1068), Besalú (1077) i altre cop Girona (1078), presidits per legats papals. L'arquebisbe de Narbona s'oposà a les disposicions del concili de 1068, i quan el legat intentà celebrar una altra assemblea a Girona el 1077, l'arquebisbe ho impedí manu militari. Per això el concili es va haver de reunir a Besalú, sota la protecció del comte. El concili de 1078 va carregar fort contra la simonia i el matrimoni dels clergues, contra els matrimonis irregulars i contra els clergues que portaven armes. Les reformes, principalment en l'aspecte de la lluita contra la simonia, es van concretar també en l'adscripció d'abadies catalanes als monestirs ultramontans ja esmentats i en l'erecció de canòniques agustinianes. Les canòniques eren independents de senyories temporals, s'encomanaven al poder pontifici i s'organitzaren també en congregacions. La de Sant Ruf d'Avinyó va aplegar les canòniques de Sant Pere, Santa Maria i Sant Julià de Terrassa, la de Sant Joan de les Abadesses i la de Sant Vicenç de Cardona; al bisbat de Girona la de Santa Maria de Besalú i també les esglésies de Sant Vicenç, Santa Maria de Bell-lloch i Sant Martí de Capellada, totes tres de Besalú; Sant Corneli del Mont a la Vall d'en Bas, Sant Silvestre del Mor,

Sant Quintí d'en Bas, Santa Maria de Fares, Sant Joan dels Balbs, Sant Andreu de Socarrats i Sant Julià de Ribelles.

Les canòniques agustinianes de la diòcesi de Girona foren Santa Maria de Besalú –amb Sant Martí de Juïnyà–, Santa Maria d'Ullà, Santa Maria de Roca-rossa, Vila-bertran – amb els seus priorats de l'Om i Olives-, Lledó, Santa Maria de Puigpardines, Sant Vicenç de la Roca o Roquetes i Sant Pere Cercada. A las tasques típiques dels monestirs, les canòniques reformades hi afegien la cura d'ànimes mitjançant la instrucció i la formació moral del clergat secular. Eren, en una paraula, monjos apostòlics.

A Girona ciutat la vida canonical es va establir a la catedral i a Sant Feliu. A Sant Martí Sacosta, església d'orígens no del tot aclarits, probablement església pròpia d'algun particular, la vida canonical hi fou reformada. L'inici de la canonja de la catedral té data precisa, 1019, per iniciativa del bisbe Pere Roger i de la seva germana, la comtessa Ermessenda. Però consta que l'edifici que l'havia d'hostatjar no fou acabat fins molt més tard, devers 1078 o encara més endavant. Una tal parsimònia ha de tenir alguna cosa a veure amb la resistència passiva al canvi. Al mateix moment és documentada la canonja de Sant Feliu. Cal entendre que la comunitat de clergues de Sant Feliu, excatedral a partir de 1030, s'organitzava segons les directrius del concili romà de 1059. El darrer terç del segle XI és el punt més estrident de la lluita entre el papat i l'imperi pel control de les esglésies, assenyaladament pel control de la cadira de sant Pere. El que s'esdevé a Girona, doncs, és del tot coherent amb la victòria atrafegada i parcial de la reforma gregoriana.

Aquesta reforma tenia una arrel indiscutiblement religiosa i va anar seguida d'altres moviments: la renovació de la vida benedictina formulada pels cistercencs amb sant Bernat al davant (Cadins, Poblet, Santes Creus, Vallbona), les diverses branques de l'eremitisme, la cartoixa, l'aparició dels ordes militars –trinitaris i mercedaris, ordes dedicats a la redempció de captius. A Girona els ordes militars van tenir-hi les comandes de Castelló d'Empúries, Avinyonet de Puigventós, Sant Llorenç de les Arenes i Aiguaviva.

En dedicar-se al poble cristià, ja sigui formant el clergat, recaptant fons per redimir captius o participant en les croades, els nous ordes d'encuny monàstic havien incorporat l'acció al seu programa, s'havien obert a la problemàtica social. Els monestirs benedictins havien quedat aturats en l'ora et labora; cultivaven l'espiritualitat, la teologia, fins i tot les ciències mecàniques, però anaven quedant al marge d'un fenomen que transformaria Europa: el desenvolupament de les ciutats.

A l'acció s'hi va afegir l'estudi, i aquest va arribar finalment a les capes altes del clergat. L'any 1173 el bisbe Guillem de Monells (1168-1178) va promulgar una constitució en virtut de la qual s'instaurava a la catedral de Girona un sistema de beques perquè els capitulars que ho desitgessin poguessin ampliar estudis en escoles superiors de l'estranger. Més tard, el 1179, el Concili Lateranense III decretava que catedrals i esglésies col·legiades tinguessin almenys dos membres estudiant. Era un pas en el bon camí i l'inici d'un canvi de mentalitat general, impulsat pel fenomen social que esmentarem tot d'una.

Com a centres econòmics d'una demarcació, les ciutats van prosperar gràcies a l'extensió progressiva de la pau i treva de Déu, la titularitat de la qual, degut als beneficis econòmics i socials que reportava, va passar de les assemblees de bisbes, abats i nobles d'àmbit local als poders públics sobirans i, finalment, a les seves assemblees pròpies, les cúries o Corts. Centres comercials i de serveis, les ciutats van necessitar de seguida estructures de govern i professionals de les relacions socials: jutges, advocats i notaris, a part dels artesans especialistes en oficis diversos, dels metges, dels mestres, que havien de formar els quadres d'una administració incipient. L'aparició de les ciutats acabà transformant la monarquia feudal. En temps carolingis i comtals la dinàmica social girava entorn de les relacions entre el sobirà i els barons de rang menor. Tant el sobirà –el comte de Barcelona– com els barons fonamentaven llur poder en l'acumulació de béns i drets que posseïen i en les aliances que feien entre ells. A partir de l'eclosió de la vida ciutadana, els barons, com els monestirs, van quedar arraconats –encara que no del tot– en els feus propis, mentre que el sobirà s'apoderava hàbilment del control de les ciutats, n'afavoria l'expansió, la organització i la influència. Les ciutats van produir la burgesia, classe nova, antagònica de les classes feudals, fins al punt que a Catalunya aquestes tenien barrat l'accés als governs municipals. Els burgesos foren essencialment comerciants i van ésser els homes del rei a les assemblees de les Corts. Durant els segles XII-XV, els sobirans de la Corona d'Aragó van deixar d'ésser comtes-reis feudals i foren caps d'un estat articulat i complex, que va demostrar el seu dinamis-

me en la xarxa de relacions polítiques i comercials que va saber bastir a tota la Mediterrània.

L'eclosió d'ordes monàstics nous a partir de les reformes cluniacena i gregoriana, ordes que incorporaven l'acció a llur programa, va tenir un defecte: no es va crear una escola comuna i forta. Els ordes monàstics incorporaven l'estudi en llur programa i, pel mateix fet d'ésser monàstics, és a dir, autàrquics, l'escola no era unificada. De seguida hi va haver discussions sobre la qualitat de les orientacions del pensament i de l'espiritualitat de cada orde: monjos, clergat regular (canòniques), clergat secular. Amb l'aparició de les ciutats com a fonament del dinamisme social medieval, les escoles es van multiplicar com el gram. Els sobirans hi van posar l'ull a sobre, però aquesta atenció no fou decisiva, fins que el papat no va decidir de crear a París, ciutat on les escoles florien amb més força que enlloc, la *Universitas magistrorum et scholarium*, és a dir, la Universitat. Iniciativa potent, la Universitat va canviar la vida europea, la va orientar en el sentit de la recuperació de la il·lustració i de la racionalitat, i fins i tot va crear una classe nova: l'intel·lectual, l'home que amb els seus coneixements teòrics i pràctics, fos d'origen noble o plebeu, era el braç dret o el corcó dels poders emergents; en definitiva, algú amb un pes específic dins la vida social.

Va ser aleshores que van aparèixer els ordes mendicants.

L'eclosió de les ciutats i de la nova racionalitat medieval van condemnar a una certa obsolescència les abadies i les canòniques agustinianes, impregnades encara dels ideals cenobítics. La vida dinàmica s'havia traslladat del fun-

dum al forum, del feu a la ciutat, s'havien format classes urbanes amb una mentalitat més dinàmica, productores de riquesa comercial i artesanal, que viatjaven i adquirien coneixements d'altres mons i tradicions; era natural, doncs, que sorgissin ordes religiosos nous, capaços de satisfer els anhels i les expectatives de les poblacions ciutadanes.

Sense una base econòmica assegurada pel guany comercial no haurien estat possibles uns ordes religiosos que aspirassin a viure de la mendicitat. El benedictins vivien pobrament, en el sentit que els monjos no posseïen béns propis, però les abadies manejavaen un cert volum de riquesa comuna. Les canòniques, per influència de Cluny, havien desenvolupat una mena d'indústria funerària que completava els ingressos procedents de les donacions de terres i l'adquisició de drets. Els mendicants eren pobres radicals, vivien de l'almoïna. Per tant, no podien viure lluny de les poblacions que els alimentaven. Foren ordes urbans. Foren també ordes centralitzats, amb uns quadres de govern i d'administració adaptats de les noves macro-administracions polítiques —episcopals, reials, imperial, papal. Els convents s'agrupaven en províncies (els franciscans, a més, en custòdies), que solien coincidir amb unitats geogràfiques o polítiques preexistents; les províncies eren governades per provincials i tot el conjunt de l'ordre per un capítol definitori general, al capdamunt del qual hi havia un general. Els frares no feien vot d'estabilitat, podien ésser enviats d'un convent a un altre, i es guanyaven la vida captant i predicant, sempre barrejats amb el poble, que admirava la seva vida austera i el zel desplegat en la instrucció de les masses, en la lluita contra l'heretgia, en el

combat contra les desviacions doctrinals, en la pràctica radical dels consells evangèlics, fins i tot en el testimoni del martiri. Els ordes nous escombraven l'atomització feudal i l'autarquia monàstica. Altres ordes, com els mercedaris i els carmelites –aquests, inicialment, eremites de Palestina– es van adaptar a les circumstàncies i es convertiren també en ordes mendicants. La fórmula dels mendicants, sobretot en les qüestions d'organització, govern i mobilitat dels seus membres, ja no es tornaria a rectificar.

En el seu moment Cluny havia estat un revulsiu de la vida religiosa alt medieval. Entre els segles XI i XII ho foren les canòniques i els ordes monàstics que van sorgir arran de les successives revisions de la regla de sant Benet, començant pel Cister. Els mendicants van presentar el revulsiu religiós amb radicalitat. L'ideal era directament la pràctica de l'evangeli, amb la bandera de la pobresa al capdavant.

Al començament, els franciscans eren tots laics. Sant Francesc i els seus amics no van pensar a organitzar-se com un orde religiós fins al cap de dos anys d'estar junts i d'assajar una manera de viure que combinava la contemplació amb la pobresa més absoluta i l'ànima pel martiri. Els dominicans, fundats per un canonge d'Osma, es van orientar des del principi cap a l'estudi i el combat de les desviacions doctrinals. La renovació evangèlica que impregnava l'aire dels temps, també va adoptar el model mendicant: àgil, eficaç i bolcat a l'acció entre les masses. Tots dos ordes van cultivar una religiositat amarada de sentiment, centrada en la contemplació de la vida de Crist. Sant Francesc va inventar el pessebre, sant Domènec el ro-

sari, substituït popular de l'ofici diví, confinat en endavant a les canòniques, catedrals i monestirs. Els franciscans van ser més aviat romàntics, si es permet l'anacronisme; els dominicans foren més aviat gent de mètode.

Els franciscans entren a Girona el 1232, amb l'ajut d'alguns laics i dels canonges de la catedral Bernat Esteve i Raimon de Mont-roig. No hi ha dades directes sobre com es van establir. Hi ha indicis que suggereixen la presència informal d'alguns frares a Girona abans del 1232, acollits primer en alguna casa particular, i després decididament protegits per burgesos i els dos canonges esmentats, fins al punt de cedir-los terrenys per a l'edificació del monestir. És a dir, primer els frares es donen a conèixer i quan el seu bon nom i la seva fama s'han consolidat, hom els convida a quedar-se i establir-se. És a dir, encara, aquests frares s'ho guanyen. És curiosa de notar la participació activa de només dos canonges en la fundació del convent. Ni el bisbe ni els altres canonges no passen de la condició d'espectadors. També és veritat que no consta cap oposició. Ni els frares tampoc no semblen interessats a fer intervenir les autoritats diocesanes a favor seu. Els frares interpel·len directament el poble, perquè és aquí d'on treuen la seva força.

Els frares administren sagraments, ensenyen (més aviat poc), fan de testimonis en documents notariais, són àrbitres en conflictes i contencions, fan de missatgers i emisaris, visiten malalts i presos, ajuden a bé morir els moribunds, resen pels difunts, actuen en nom dels testadors com executors i garants de les seves últimes voluntats. L'ur intervenció en afers jurídics s'explica pel desenvolup-

pament extraordinari que va començar a tenir el dret escrit a partir de la introducció del dret romà a la societat cristiana i a la formació del *ius commune*. Els franciscans són pastorals, diligents, abnegats i complidors, descobreixen la necessitat d'intervenir en les formes burgeses de relació social. L'ur actitud contrasta amb els costums de la clerecia, sense voler dir ara que tots els clergues fossin indolents, ignorants o goliards. Els dos canonges de la catedral ho demostren. Però és cert que el control del bisbe sobre la seva clerecia no era en temps medievals tan absolut, ni de bon tros, com ho començà a ésser després de Trento. En canvi, els frares eren governats de manera que les fallades d'un membre podien rebre correcció de seguida. Al poble burgès el fascinà el zel i la disciplina dels convents, per la mateixa raó que el fascina l'ordre.

L'increment de la bona fama dels primers franciscans de Girona es pot seguir arran de l'erecció del convent. Ja el 1244 el Capítol de la catedral dedica un altar a sant Francesc, senyal inequívoc de la boga franciscana a la ciutat. El rei Jaume I va encarregar gestions diplomàtiques i de mediació a partir del 1246 a un franciscà de Girona anomenat fra Desideri. El 1253 era el papa Innocenci IV qui ordenava al guardià franciscà de Girona que confirmés l'elecció de l'abat de Sant Pere de Besalú si era correcta des del punt de vista canònic, i que li exigís jurament de fidelitat. El fet que els papes recorri sistemàticament als mendicants com a agents dels seus designis no podia passar desapercebut en uns temps en què l'autoritat papal s'anava infiltrant i imposant a tota la cristiandat com a poder absolut en matèries eclesiàstiques i àdhuc civils. En

aquest sentit, el silenci i la passivitat dels bisbes diocesans podien ésser més aparents que reals. Papat eminent més zel mendicant representaven una arma perillosa si es giraven contra l'autoritat episcopal. Per tant, el bisbe callava, sense deixar de vigilar i d'actuar amb cautela.

Els dominicans entren a Girona més tard i per una altra porta. Els introduirà un bisbe, Berenguer de Castellbisbal, dominicà ell mateix, prior del convent de Santa Caterina, de Barcelona, el 1240. Abans havia participat en la conquesta de Mallorca (1229) i en la de València (1238) al costat de Jaume I, del qual fou confessor i el qual el va voler fer bisbe de València; no ho va aconseguir, a causa de la disputa plantejada per Toledo entorn de la primacia sobre els nous territoris conquerits, finalment decidida per Gregori IX a favor de Tarragona. Com sigui, la política reformista del gran arquebisbe tarragoní Pere d'Albalat (1238-1251), aliat amb el general dels dominicans, sant Ramon de Penyafort, es concretà amb el fet de proveir les diòcesis catalanes amb bisbes que havien professat en l'Orde de Predicadors: Pere de Centelles, a Barcelona (1242-1252); Bernat de Mur, a Vic (1244-1264); Berenguer de Castellbisbal, a Girona (1245-1254); Guillem de Barbarà, a Lleida (1248-1255), i Andreu Albalat, germà de Pere, a València (1248-1276). Es tractava d'assegurar que les disposicions del concili provincial reformista del 1029, presidit a Lleida pel legat papal, el cardenal Sabinense, s'aplicarien a tot el territori metropolità sense vacil·lació. El 1253, poc temps abans de morir, Berenguer de Castellbisbal cedeix als dominicans un solar extramurs de la ciutat, a la Vilanova, zona d'expansió urbana, on el 1310

ja es consagrava l'església. Des de l'any 1275 els dominicans impartien regularment classes de gramàtica i lògica, més tard també de teologia, a Girona. Els franciscans s'incorporaren a la docència a un ritme més pausat. Durant el segle XIV el capítol de la catedral els encomanà el curs de teologia que impartia a la ciutat. A principis de la mateixa centúria els dominicans van tenir altercats doctrinals amb el cèlebre Arnau de Vilanova, les obres del qual foren cremades públicament a Girona el 1346.

És innegable que els ordes mendicants van marcar profundament la vida dels darrers segles medievals. Els franciscans van donar forma a un moviment popular sense precedents en el catolicisme, segurament a causa de la personalitat poderosa de sant Francesc, potser l'únic sant eclesiàstic que no ha tingut cap enemic. Malgrat la diversitat d'objectius de cada orde, tots tenien característiques comunes: eren els frares els qui buscaven la gent per instruir-la, els qui es feien càrrec de les seves necessitats, àdhuc temporals, i per això influïen en gremis, confraries, associacions de fidels devots, etc. Establerts l'orde masculí (primer orde) i l'orde femení (segon orde), franciscans i dominicans també va organitzar un tercer orde: els laics, que compartien els ideals dels mendicants i els vivien sense entrar al convent. S'obligaven a pràctiques religioses, penitencials i assistencials sense deixar d'ésser laics, casats i professionals d'un o altre ofici. Molts d'ells van animar els hospitals de les ciutats i es feien càrrec dels malalts més greus i sanitàriament perillosos (els mesells), dels pobres de Jesucrist, d'orfes, vídues i donzelles per maridar, etc. Al darrere de totes les iniciatives socials de les autoritats mu-

nicipals medievals hi ha els homes impregnats dels ideals dels nous ordes. No és estrany que els mendicants, sobretot menorets i dominicans, creixessin de forma exponencial.

Al costat d'ells, la clerecia secular empal·lideix. De moment va quedar enartada. Davant els frares, o s'esborrà o s'imità els seus mètodes: fundació d'hospitals i d'almoines, animació de confraries, etc. En el millor dels casos, ningú no atrapà els frares. Deslligats dels usos feudals, lliures de possessions i senyories temporals, els frares van llegir bé la societat que tenien al davant. Posarem només un exemple. Tothom sap que durant la major part de l'edat mitjana no hi ha banca. El préstec dinerari era assimilat a la usura i al pecat. Només els jueus prestaven diners i cobraven quatre cinquens d'interès (el 20%). El préstec, per tant, era prohibit i, a sobre, odiós. Com que una economia dinàmica necessita capital, hom inventà els censals i violaris, és a dir, un contracte de compra-venda de rendes, on s'estipulaven el muntant del capital prestat, el temps de durada del préstec, les rendes que s'havien de pagar i el termini de llur pagament, així com les formes de lluïció del contracte. Naturalment, aquest negoci fou estigmatitzat com una forma dissimulada d'usura. Bernat de Puigcercós, dominicà de Girona, va escriure una *questio disputata* (1342) sobre el problema, aportant raons a favor de la licitud d'aquest contracte. Si es té en compte la incidència dels censals i violaris en l'economia dels dos darrers segles medievals, ja es comprèn fins a quin punt l'actitud dels mendicants fou socialment innovadora.

Els mendicants van arribar a la Universitat de París, no sense polèmiques aspres. Més els dominicans que els

franciscans catalans, uns i altres enviaven contínuament efectius als Estudis Generals: Colònia, París, Gènova, Florència, Nàpols, Tolosa, Montpeller. Homes d'estudi, doncs, els mendicants van posar, per osmosi, els beneficis de la cultura a l'abast de la gent. Van combatre l'analfabetisme, la superstició, la ignorància i totes les trampes que s'hi associaven. Ensenyaven a resar i també a raonar correctament. L'ora et labora antic fou reelaborat en funció de les circumstàncies dinàmiques que va imposar l'esclat de les ciutats. L'estabilitat fou substituïda per la mobilitat, l'oració esdevingué devoció amb uns marges amples per expressar-se, el treball fou interpretat com un procés de capacitació progressiva dins el gremi.

Aquests ordes tan dinàmics van patir les seves crisis.

Quan Girona fou assetjada per Felip I l'Ardit (1285), el rei francès es va instal·lar al convent dels franciscans, que fou depredat pels francesos. Al cap d'uns anys, recuperats alguns objectes de valor quan els francesos van haver de retirar-se al seu país, el rei Alfons II ordenava al batlle de Girona que retornés els objectes robats al convent.

No obstant això, el prestigi dels mendicants no parava de créixer. En són testimoni els encàrrecs executius que rebien del papa, el qual, a vegades, sembla que es complau a humiliar el bisbe. Seria profitós saber com s'ho va prendre Bernat de Vilamarí (1292-1312), en rebre l'encàrrec de Bonifaci VIII de designar abadessa de Sant Daniel juntament amb el prior dels dominicans i el guardià dels menorets. Es pot pensar que el papa perseguia l'objectiu que el monestir fos governat per una monja amarada d'ideals elevats; però en associar els mendicants a la decisió

que havia de prendre el bisbe, aquest veia disminuïda o almenys mediatitzada la seva autoritat.

La radicalitat d'algunes propostes franciscanes fou la causa d'una polèmica dura a l'interior de l'orde, amb episodis de revolta i repressió, que amargà el pontificat de Joan XXII. Adherents al tercer orde van tenir afinitats amb el moviment beguí. A Girona els beguins eren exaltats i algun d'ells tenia correspondència amb el franciscà mallorquí Bernat Fuster, encausat al seu torn per heretgia. Tot plegat va acabar malament: al principi dels anys 1320 foren cremats a Girona Pere Duran de Baldach, Astruga i Maria de Cursach i Castelló de Girona, tots del grup beguí. Aquest procés va fer recaure l'ull de l'inquisidor sobre dels frares de penitència o terciaris franciscans, que foren estrictament vigilats i controlats.

En sobrevenir la pesta negra, els ordes mendicants la van superar, com tothom, amb dificultats. Com que els convents havien estat delmats, l'admissió d'efectius nous es tornà més aviat laxa. A la llarga, això donaria com a resultat l'aparició del frare murri, llicenciós i boccaccesc que apareix en totes les literatures, i que a Girona va immortalitzar Francesc de la Via en la història desvergonyida del Llibre de fra Bernat. La problemàtica del Cisma d'Occident (1378-1429), que va dividir la cristiandat, fomentà també la relaxació, i és en aquest context que fra Francesc Eiximenis va fer el seu retrat perenne del religiós goliard amb el benentès que ell, franciscà, carregava els neulers a un monjo benedictí.

El pes creixent del papat va influir en la decadència del clergat secular. Els papes van començar a proveir bisbes

i abats pel seu compte, els cardenals s'apoderaven de les millors prebendes diocesanes, cobraven dietes generoses durant els seus viatges i succionaven d'aquí i d'allà el que podien o el que hom els oferia: prebendes priorals i abacials. Sorgí aleshores amb força la figura de l'abat comendatari: una persona amb influència a la Cúria Romana i que es feia concedir les rendes destinades a l'abat d'un monestir, que eren necessàries per a la vida de la comunitat, de les quals disposava per al seu benefici, amb un menyspreu total per la vida de la comunitat afectada. Era la investidura, però a l'inrevés: ara el cap de l'Església disposava de les esglésies particulars al seu bon antull, com ho havien fet abans els senyors temporals i per les mateixes causes, en perjudici de la pastoral i de la religiositat de les masses. Aquests abusos van determinar que els religiosos de monestir –monjos, canonges agustinians– s'espavilessin i es busquessin la vida de forma poc convencional. S'insinuava així un petit mapa d'institucions religioses que a la llarga serien extingides.

L'edat mitjana acabava on havia començat: en la necessitat urgent de reforma eclesiàstica, que aquesta vegada seria la Reforma al nord i la Contrareforma al sud.

Bibliografia

- BOADAS I RASET, J. (dir.); Gironella i Delgà, A. (red.), Girona. *Convents i monestirs, segles X-XIX*, Girona 2005, 169 p.
- GIRONELLA I DELGÀ, A.; BOADAS I RASET, J.; CASELLAS I SERRA, Ll-E. *La documentació de convents desa-*

mortitzats a l'Arxiu Municipal de Girona, dins «AIEG», LII (2011), 481-505.

GUILLERÉ, C. *L'activité économique de Gérone au Moyen Âge: commerce, textile et construction*, dins «Girona Medieval. La clau del regne. Col·lecció Història de Girona, 50», Girona 2014, 103-120.

MARQUÈS I PLANAGUMÀ, J.M. *Una història de la diòcesi de Girona*, Bisbat de Girona-PAM 2007, 325 p.

– *La Reforma Gregoriana a Girona*, dins «AIEG», LV (2014), 585-602.

MALLORQUÍ GARCIA, E.; SIERRA VALENTÍ, E. *La imposició de la clausura al Monestir de Sant Daniel de Girona*, dins «AIEG», LII (2011), 243-288.

NOLLA I BRUFAU, J.M. *Girona durant l'edat mitjana. El creixement d'una ciutat*, dins «Girona Medieval. La clau del regne. Col·lecció Història de Girona, 50», Girona 2014, 73-85.

PUIG, J. de, *L'ensenyament i la cultura a Girona durant l'Edat Mitjana*, dins «Girona Medieval. La clau del regne. Col·lecció Història de Girona, 50», Girona 2014, 137-161.

– «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», LVII (2016), 17-234.

SUREDA I JUBANY, M. *L'Església en la Girona medieval*, dins «Girona Medieval. La clau del regne. Col·lecció Història de Girona, 50», Girona 2014, 29-58.